

1974
D
HAIG ACTERIAN

268118

LIMITELE ARTEI

DONAȚIUNE

LIMITELE ARTEI

DE ACELAȘI AUTOR

- Mihail: Agonia; Stihuri. (Scrisul Românesc 1929).
Mihail: Urmare; Stihuri. (Luceafărul 1936).
Pretexte pentru o Dramaturgie Românească. Cu o
  prefață de E. Gordon Craig (Vremea 1936).
Gordon Craig și ideea în teatru. (Vremea 1936).
După un veac de Teatru Românesc. (Bucovina 1937).
Organizarea Teatrului. (Bucovina 1938).
Shakespeare. (Editura Fundațiilor Regale 1938).

Inu. A. 52. 158

H A I G   A C T E R I A N L I M I T E L E   A R T E I

Inu. 1544.

DONAȚIUNE

BUCUREȘTI

1 9 3 9

2676.
701

9/3

CONTROL 195.

BIBLIOTECA CENTRALA DE TIARA
COTA 1544

1961

R. C. 203/03

D

B.C.U. Bucuresti

C2676

UN concept cu aderențe concrete nu poate fi lămurit printr'o definiție simplă. Cercetând conținutul unei asemenea sfere orice divagare este posibilă; totuși niciun comentariu enciclopedic sau analitic nu va risipi ceața, care ascunde cunoașterea. Astfel cuvântul **artă** nu cucerește în arhitectura conceptelor un loc în stratul limpezimilor intelectuale.

Orice faptă de artă este formarea unei materii. Când într'o materie intervine spiritul, rezultă **forma**. O aparentă opoziție **formă** — **materie** ar fi totuși greșită. Cuvântul „formă“ purcede dintr'o limitare a materiei, dintr'o separație, dintr'o **despărțire** în materie; la acest hotar naște forma. Materia propriu zisă înainte de intervenția duhului este nevăzută și netocmită. **Arta** dă vedere și întocmire unei materii, adică formă.

Despre o lucrare de artă sau de cunoaștere se spune: „ea prinde lumină!“ În această minunată expresiune aflăm un adevăr. Lucrările de artă prind în mod deosebit lumina, prindere potrivită cu capaci-

tatea materiei. Dacă luăm un obiect, o figură geometrică, observăm, că forma obiectului o face conținutul; această formă se opune materiei propriu zise, din care e făcut obiectul. Oare forma este determinată de materia, din care e făcut obiectul, sau de altceva? Intru câțva materia impune forma obiectului, însă cu totul altceva impune forma propriu zisă; acest altceva este duhul sau lumina.

Așa dar, nu se poate vorbi de o opoziție adevărată între materie și formă. În înlănțuirea generală a formelor se ivesc asemenea părelnice opoziții. Ascuțindu-ne înțelegerea ajungem la vedenia platonicească a vieții de frumusețe a formelor. „Tot ceea ce este suflet, ia seama la tot ceea ce e fără suflet, face ochiul cerului în întregime și se manifestă când într-o formă, când într'alta. Când e desăvârșit și într'aripat, parcurge spațiile cerești și domnește peste lumea întreagă; când și-a pierdut aripile, rătăcește, până când se prinde de-o anume tărie...” (Platon; Phaidros, sau despre frumosul sufletelor). Dela îndemânarea olarului și până la desăvârșirea celui care umblă numai cu gândul după forme, nu după materie, aflăm aceeași îndreptățire duhovnicească. Dacă suntem încredințați, după spusa călugărașului necunoscut, că *omnis perfectio in hac vita quamdam imperfectionem sibi habet annexam*, (De Imitatione Christi I, 3) totuși mâna celui mai neghiob olar știe forma, desparte

în materie, ocolește spațiul său mic, fierbinte și umil. În umilința imperfecțiunii artistice se prind uimitoare forme și lumini.

Intr'o icoană românească este un Iisus zugrăvit în cărămiziu și galben, de pare în linii naive un biet dascăl de țară. Pe fondul negru la dreapta și la stânga chipului sunt două desene banale de flori și șapte stele. În chenarul icoanei de ferigă neagră florile și stelele stau mari într'adins, ca un desen sgârbiat copilărește pe-o ulucă în sat, ca o întrecere între lumina chipului, floare, stea și o biată ființă omenească. Și ajunge, că și puținătatea spune totul.

În ciudata încremenire de dans cosmic a zeului **Șiva** (Nataraja), în **Sfinxul** egiptean, în descrierea unei făpturi din **Apocalipsul** lui Ioan sau într'o bizară **himeră** din coastele catedralei Notre Dame din Paris sunt dovezi ale armoniei realizată prin artă. Omul se încearcă prin voință și duh spre o totală prefacere. Strădania crâncenă de a nu participa la nicio plăcere, la nicio durere, de a lua parte cât mai puțină la viața trupului, de a nu avea și a nu dori nimic al pământului, de a sili viața după pildele armonioase ale existențelor celeste se numește **asceză**. Adeseori viețile artiștilor dovedesc fenomene de **asceză**. Pentru a explica lucrarea de artă să fim atenți asupra artistului în genere.

Deoarece artistul nu cată a se sfinți — sunt totuși

între artiști exemplare de sfinți ratați — ne întrebăm ce fel de asceză este asceza artistului? Oare asceza artistului se datorește unui ascetism, deci unei conștiințe pornită spre esențialitate (obiectiv pur etic), sau asceza artistului apare în mod inconștient, deci prin înstăpânirea pe conștiința artistică a unui singur element fizic, care îndepărtează toate celelalte date ale unei conștiințe? Dacă gândim bine, asceza artistului se naște din această a doua posibilitate. Deci este bine a distinge asceză de ascetism; asceza e o stare necompletă și ascetismul e pornirea conștiinței spre absolut a tuturor putințelor umane, având drept scop sfințirea.

Prin artă se poate obține o stare ascetică fără voie. Transfigurarea ascetică a artistului nu răsare din virtuțile vieții purificatoare spre realizarea unității, ci din postul și rugăciunea pentru armonia dintre artă și obiect. Sunetul, culoarea, volumul sunt realități fizice. Obținând astfel de elemente în stare cât mai neprihănită, prin munca și dragostea pentru ele se stabilește o anumită armonie; totodată se așterne o uitare pe toate celelalte date fizice.

Artistul preferă o singură lume fizică; exprimând iubirea printr'un element subtil al lumii fizice el uită restul, nu renunță la tot. Păstrarea unui singur element fizic îi va ușura egoismul, însă nu-l va deslega de suferință. Artistul este condamnat la durere prin

hotărârea preferinței sale, prin iubirea pentru cea din urmă dată fizică, la care aderă ființa sa. Eroarea constantă a artistului este iubirea pentru sunet, pentru culoare, sau pentru cine știe ce. Exagerând această eroare, el produce minuni, armonii, determinându-și existența tragică în efortul veșnic neîmplinit de a căuta religia unității prin egoismul unui singur element fizic. Arta înalță omul la limitele lumii fizice. Uriașa ridicare a artistului spre perfecțiune arată și prin acest mijloc, că în adevărata armonie se trece numai prin sfințenie, prin completa renunțare. Urmărind în orice artă o activitate vom găsi mereu această limitare. Sunt artiști geniali, care ne poartă spre un **absolvere** al umanității; dela ei la Dumnezeu rămâne un șanț mic, imperceptibil ca șanțul surâsului. Oamenii îndrăgostiți de artă stau să-l sară, și nu-l vor sări! Odată acolo la enigmaticul surâs dela hotar, sensibilitatea se îndurerează și cade din nou la pământ pentru danaidica muncă a artelor în experiențele fără capăt ale soartei omenești. Blestemul artei e înțelegerea, simțirea și voința cea mai apropiată de Dumnezeu; pentru artist există o singură neînțelegere: complexul sfântului. Rădăcinile durerii produc desfășurări sublime artistice. Exercițiile artistului între artă și obiect făcând parte armelor spirituale ale ascezei îl vor purta pe orice lucrător la limite. La aceste hotare ale artei s'a făcut adesea deplină lumină

și vreo câțiva dintre artiști au căpătat har... cu toată îndărătnicia farmecelor firii.

Dar artistul cel adevărat, cel cuprins în taină și singurătate, cel care izgonit fiind din cetate de utilitariști rămâne tot credincios artei nefolositoare, oare nu este un soiu de om, dela care avem a învăța? Acest artist are o condiție neomenească, fie vieța chiar neomenoasă. Asupra părții din vieță, care-i aparține, el meditează.

Arta nu este joc, arta e readucere la principiu. O operă de artă nu durează, cât există forma ei, ci câtă eficiență are meditația, adică solemnitățile simbolice repetate de toți meșteșugarii. Artistul în lupta sa cu materia și forma este neom. Vieța, lumea, pământul, nemernicii și întreaga cetate natală urmăresc-l cu înverșunare, el creează. În zadar înțelegătorii îi fac o condiție omenească, artistul aleargă spre starea de neom ca un ingrat. Neomenescul din el îl demonizează, îl silește la lupta dintre principiul formulat și materia neformulată. Intrecerea între artist și principiu pornește dela actul de imitație al primordialei creațiuni; plămădirea artistică, încercând mereu să imite actele divine, va fi silită să cunoască punctul începutului, Facerea. Dacă artistul cunoaște, opera sa de artă, mai bine spus forma meditației sale, va fi conformă cu fapta divină. Cunoașterea e necesară, altfel fapta artistică se macină fără valori în totala

prefacere minerală. Gândul artistului e o înțelegere a divinității peste inerția temporală și spațială, un acord nefiresc între gând și materie. Desechilibrul genial și concurența cu văzutele și nevăzutele reflectând absolutul în realizarea nestatornică a artelor fac dintr'un om un individ rebel, relativ pur și cu indestructibile legături fizice, adică un artist.

Între un muzicant și sunet, între un pictor și culoare sau lumină, între un sculptor și mineral sau volum, între poet și idee sau ritm, între orice soi de artist și lumea fizică se află ca un preludiv al creației o nemijlocire a obiectelor, o plămădire fără obiecte.

Înțelesul general al cuvântului **obiect** este: ceea ce se află în fața noastră, ceea ce noi avem în vedere. Într'unul din înțelesurile speciale ale noțiunii **obiect** găsim, că **obiect** este ceea ce are o existență în sine, independentă de cunoștința sau ideea pe care ființele gânditoare o pot avea. La acest înțeles se adaugă pilda lui Descartes (Meditațiuni, III, 9): „Când dorm, ideile mele se plămădesc în mine fără mijlocirea obiectelor, pe care ele le reprezintă“. Somnul lui Descartes este vis. În vis obiectele mijlocesc idei, cu toate că în fapt obiectele nu sunt. Arta, adică suma de modalități care produce un anumit rezultat, operează ca un vis. Pentru artist toată lumea fizică a fost. Creația de artă capătă viață în clipa de vis, în clipa când

obiectul nu stă în fața artistului, când artistul l-a eliminat după cunoaștere și l-a petrecut prin vis. Elementele obiectului visat intră în colaborare cu sunet, culoare, mineral, vorbă sau orice altă ritmare. Cu cât fuziunea este mai bine împlinită, cu atât opera de artă va fi desăvârșită.

În visarea conștiinței artistice nu se află doar amintirea obiectului, ci participarea la viața cosmică. Unii numesc deformarea lumii fizice prin conștiința artistului **rapt** sau **extaz**; este o exagerare. Acțiunea stranie a atragerii în vis a lumii fizice și „deformarea“ ei e o străduință plăcută și justă, dar și chinuitoare..., un chin potrivit unei înțelegeri divine; deci arta nu este deformare, ea e perfectare. Viața artistului cade pradă luptelor dintre **artă** și **obiect**. Adevse **obiectul** se înstăpânește pe viață. Pentru îndepărtarea acestui rău artistul se va feri prin umilință, post și rugăciune. De nu se va boteza în duh cu fiecare lucrare echilibrul se va pierde și rânduiala sfântă va fi stricată. Artistul, care ia în seamă obiectul sau amintirea fără cauza duhului, va sucomba în mediocritate sau în nebunia materiei; artistul care ia seama la „deformarea“ lumii fizice prin duh capătă o veghe de vis, o trează visare.*

Lămurirea relațiilor dintre **artă** și **obiect** va fi înlesnită prin introducerea conceptului **subiectiv**. Ceea ce aparține unui subiect, ceea ce aparține gândului

omenesc, deci ceea ce stă în opoziție cu lumea fizică (naturii obiectelor considerate), adică **subiectiv**, turbură și limpezește ideea atât de vagă pentru omul modern numită **artă**.

Subiectivismul, tendința de a sili toată existența către existența subiectului, este trăsătura de căpetenie a artistului. Artă nesubiectivă nu se află. Kant introduce o irealitate, care idealizează și supune totul metafizicului: „...Dacă această viață nu este decât un simplu fenomen..., și, ca un vis, nu are în sine nicio realitate obiectivă...; dacă, noi am vedea lucrurile așa cum sunt, cum ne-ar fi nouă într'o lume de naturi spirituale, cu care singura adevărata noastră legătură n'ar fi începută nici prin naștere, nici sfârșită prin moartea trupului, decât ca simplu fenomen...” Kant dă valori subiective ideilor scoțându-le din făgașul obiectiv. Impărțirea simplistă în două ordine de adevăruri, — unele interioare sau subiective, altele exterioare sau obiective (Claude Bernard) — este constant turburată de perspectiva kantiană. Arta nu poate fi cercetată prin metode experimentale, ea se refuză nu numai unor observații exterioare, unei metode obiective, dar și unei introspecțiuni, unei metode **subiective**.

Arta face parte din „lumea naturilor spirituale” (Welt geistiger Naturen). Deci lucrul simbolic al stiletului în bucata de ceară pornește din spirit și în-

făptuește spirit. Se cuvine a lua cu uimire urma semnelor din bucata de ceară, lucrul de stil, semnul unui individ dintr'o familie spirituală. Vremile noi, în care materia are preț înaintea gândului, au adus erori în activitatea artistică de orice soi. Mai ales individualitatea a îndemnat prinderea duhului în forme eronate; de fapt e mult mai ușor să dai formă unei greșeli, decât unui adevăr. Căutând o relație între **subiectiv** și **artă** ni se revelează puținătatea individului față de gândirea umană și falsul subiectiv în artă. Cauza principală a greșelilor individualiștilor artiști este ruperea firelor, care au legat arta de lumea spiritului. Cine încearcă o nouă legătură cu această lume, simte, cât e de greu să faci noduri la niște fire rupte și să capeți legătura faptei de artă a omului de azi. Oamenii au distrus **firescul** artistic, adică atotputernicia originală, principiul, începutul.

Deci arta e comunicare, dară nu comunicare dela om la om, comunicare a unor experiențe sau descoperiri între oameni, ci arta e **vehicul dela adevăr la formă**. Graba de a formula artistic merită a fi înlocuită prin căzma cunoașterii cea fără de forme. Corectând după rațiunea pură adevărata natură a artei încercăm o îndreptare spirituală, așa cum istoria artelor demonstrează în toate epocile de strălucire: arhitectura, sculptura și pictura caldeo-babiloniană, egipteană, indiană, chineză, greacă și mediévală.

Arta stă într'ajutorul omului în nenumăratele căi spre absolut; însă prin artă, numai prin acest mijloc nu se ajunge nici la eul absolut (Fichte), nici la spiritul absolut (Hegel), nici la afirmația că Deus est absolutus (Cusa), pentru că tot rostul artei este o lucrare sfântă dincoace de prag, în sărmana biserică de trup a omului. A face artă înseamnă a prilejui o întâlnire între natural și supranatural; în această întâlnire reînvie echilibrul spiritual între om și cosmos. Forțele creatoare vecinice devin manifestări de bun simț cu aparențe supranaturale, miraculoase, divine. Meșterul artist și contemplatorul artei gândesc potrivit materiei și cu intermitențe surprind eternitatea. Fidias, un pictor egiptean, Rafael, un miniaturist medieval, Bach, un sculptor de himere pentru catedrale gotice, un trubadur și oricare dintre artiștii calcinați în gândurile vremilor noi purced din idee. Străduința înțelegerii apropie arta de tradiție, și anume, de o direcțiune spirituală în armonie cu natura. O anume tehnică tradițională dovedește limitele artei.

Ce se înțelege prin tradiție? Tradiție înseamnă cunoașterea legilor vecinice care stăpânesc pământul, planetele, soarele, sorii, cunoașterea armoniilor universale. Această cunoaștere se transmite din om în om sau poate fi aflată de un singur om recules. Depășind vremea printr'o răsturnare de valori se poate afla miezul trăirii în cosmos. În acest sens chiar vechii greci

nu aveau tradiție. Platon povestește că lui Solon, când călătorea în Egipt, un preot de acolo i-ar fi spus: „Voi grecii, veți fi întotdeauna copii, voi nu aveți nicio tradiție antică”. În fapt acuzația preotului egiptean se răsfrânge asupra tuturor popoarelor, care au continuat direcția culturii naturaliste greco-latine; noi nu avem adevărata tradiție, a pierdut-o „miracolul” grec. În ce constă valoarea acelei tradiții pierdute? În valorificarea suprafirescului unei colectivități, în care toate personalitățile se încheagau fără contur individualist, pentru că înainte de toate trebuia reprezentat actul divin. Elementele artei tradiționale sunt divine.

Popoarele și-au schimbat de mult direcția privirilor; de veacuri artiștii sucesc materia în toate chipurile, și rațiunea lor a îndepărtat arta; centrul gândului nu este supranatural, ci omul cu toate păcatele. Mai are semnificație pentru noi să continuăm geniul materiei într'altfel și să concurăm Renașterea?

Un tratat de pictură chineză din secolul al XIII-lea prevede următoarea obligație pentru ucenicul pictor: spiritul său să se îmbine cu ritmul cosmic. Această poruncă străveche a picturii chinezești este valabilă pentru toți artiștii de toate speciile și din toate vremurile. Acordul dintre spiritul artistului și ritmul cosmic este punctul de plecare în realizările artistice de seamă. Muzicantul ascultă ritmul, pictorul vede ges-

tul și culoarea în acelaș ritm, olarul îl fasonează în lut, sculptorul îl sapă în marmoră, arhitectul pune piatră peste piatră conformându-se ritmului, poetul îl surprinde în cuvânt și recitatorul îl trăiește cu vieața. Cine cuprinde cu înțelegerea ritmul firii, acela ia cunoștință de rostul său în vieață.

Faptul artistic e un complex de har, tradiție, moment istoric și credință. Semne în trecutul unui popor se găsesc în muzica și literatura populară. Visătorii anonimi sunt artiști desăvârșiți. În libertatea unei visări, între divinitate și neant, între armonie și moarte se țese o minunată artă populară. Intuiția poporului — indiferent de planuri și structuri — este întotdeauna adevărată. Doinind omul își restabilește armonia; doinitul e cheia metafizicii sale; nicio realizare individuală, fie ea genială, nu va avea acest rost în echilibrul spiritului său.

Intuiția unei personalități este întotdeauna subiectivă, din care cauză îi este greu chiar unui geniu să se simtă în inima universului. Unui țăran, unui înțelept sau unui sfânt îi va fi ușor, ceea ce unui geniu îi este imposibil din lipsa unei armonii simple. Într'un geniu calitățile umane cresc prea mult, copleșesc prin înțelegere, sentiment și voință vânturând orgoliul și individualismul exagerat, ajungând la erori și la desfiderea așezărilor spirituale.

Artiștii nu au libertate de lucru decât într'o ierar-

hie spirituală; autoritatea temporală nespirtuală a în-
lăturat arta sau a mediocrizat-o. Inclinațiile natura-
liste sunt în asemenea epoci evidente. Cele din urmă
opere de artă săvârșite de oameni cu gândul armo-
nios sunt ale Evului-de-mijloc. Spiritul catedralelor
gotice, flăcări din pământ, este străjuit de sute de
ființe supranaturale, himerele, așezate la înălțimi pe
sulițe de piatră; cum himerele par când păsări, când
animale, împing mintea către simbolurile existenței.
O înțelegere între spirit și om a dat formă stilului
gotic. Evul-de-mijloc pentru mulți e o vreme de în-
tuneric, dar pentru înțelegerea creștină o epocă de
glorie; faptele acelor vremi aduc un răstimp de armo-
nie în istorie și delimitează naturalismul culturii greco-
latine.

Platon și mai înainte Pitagora credeau în simpla
frumusețe geometrică. Credința în măsura pământ-
tească a artei a născut din vremea lui Pitagora și a
lui Platon vederi greșite îndepărtând activitatea ar-
tiștilor dela statuile hieratice, dela sfincși, îngeri, zei,
dela adevăruri. Arta a creat pământeste, geometric.
Apollo din Belvedere și Venus din Milo sunt și azi
modele. Totuși, ca să ne dăm seama de momentul
crizei în istoria artelor, să amintim faptul că lui Pla-
ton nu-i plăceau creațiile naturaliste în artă. El tre-
cea grăbit, pe lângă orbirea celor care admirau tru-
pul de marmură al unei curtezane înfățișând vreo

zeiță; își aducea aminte de statuile egiptene gigantice și enigmatice, în fața cărora mintea se întrebă și desleagă simbolul unei liturghii vecinice. Platon nu și-a dat seama de contradicția în care alunecă arta, dacă se aplică o conștiință geometrică unei realități supranaturale. Această contradicție este pricina pierderii definitive a tradițiilor în arta europeană de azi. Spiritul armonios al operei de artă produs de colectivitate și spiritul chinuit al personalităților se deosebesc în direcție tradițională. Invățătura artei populare înalță calitativ arta. Homer și Shakespeare nu pot fi înțeleși fără creațiunea populară, tot astfel o piramidă, o pagodă sau o catedrală gotică, așa Bach, așa artele decorative.

Elementul principal, același în toate producțiunile artistice ale țaranului, este punctul metafizic din care pornește linia creatoare. Ceea ce îl deosebește de occidentul cult e **transcendența, nu abstractizarea**. Filonul rațional, naturalist al occidentului a făcut din țaranul apusean un meșteșugar al materiei, un om practic, mecanic, industriaș, om depărtat de esență, rătăcit în materie, supus unui cuget fără sens. Țăranul răsăritean a mai rămas să urmeze altă ordine: **materie, inimă, simbol, substanță eternă**. Occidentalul urmează: **rațiune, substanțializare materială**.

„Să afli un punct în haos; să-l verifici cu spiritul tău și cu al tuturora; să greșești, să te chinuești, dar

să urci; să fii încredințat, că e punctul de sprijin al Spiritului; poți trage din acest punct linii drepte în toate direcțiile; cercul are ca centru acelaș punct; deci e cel adevărat; aci poți medita, poți contempla... Fără cunoștință, fără adevăr, nici meditație, nici contemplație nu poate fi. Și fără contemplație nu poate fi artă... Arta nu este un scop, căci scopul e ideea; arta e mijloc de contemplație a ideii. Nu răsturna fireasca așezare luându-ți scop materia; arta nu are nimic comun cu materia, ea fiind prelungirea spiritului până la materie. Greșești, când crezi, că în arta ta frământă materia și îi cauți legile. Arta e în forme, nu în materie; materia nu ia formă decât în spirit. Arta înfățișează prin formă și ritm ideea. Arta e timpul cât ideea ritmează formele auditive și vizuale. Află, că arta e în timp și ideea în vecinicie. Nu te rătăci printre lucruri, așa cum fac azi toți. Adu-ți aminte mereu, că ești duh..." Acest sfat spune totul.

Se afirma până acum, că fără **inspirație** nu se poate lucra; artiștii se agață cu disperare de un cuvânt, care nu însemnează nimic pentru ei; cuvântul **inspirație** nu are un rol efectiv. Dimpotrivă, opera de artă pare o nebuloasă cu greșeli. Conștiința adevăratului artist se depărtează de inerția materiei. Înainte de lucru artistul curăță conștiința de toate câte o turbură: uscăturile trecutului, vegetațiile tropicale ale

prezentului, idolii semenilor săi, șovăielile țărâni care-i întunecă gândul.

Artistul să rămână doar cu gândurile; aici în eternitatea stelelor luminând noaptea cerul își va contempla gândul. Astfel el cunoaște adevărul. Atunci, ca dintr'o stea în întuneric izvorăsc în raze drumurile...

Când omul era rob, cuvântul latinesc *ars* — format din radicalul *ar*, care se găsește și în românescul *a ara* — însemna *truda* materiei, *cazna*, *munca*. După un timp au numit munca aleșilor *artes liberales (ingenuae)* și a sclavilor *artes illiberales (sordidae)*. Iată că, și robii au făcut artă. Au fost și sunt robi artiști; omul necunoscător de adevăr este rob; arta acestui om nu desrobește, ci întină.

Fără adevăr arta aduce răul în omenire; cu adevăr arta este liberare. Credinciosul nădăjduind se desparte de tot și toate, iubește formele și ritmul, capătă îndemnuri și cunoaște a doua oară adevărul. Meditațiile artistului sunt: *ideea*, *forma*, *ritmul*; însă toate din iubire.

Dece artiștii greșesc? Pentrucă de obicei ei mediteză materia. Când unii ajung din materie la formă, sunt atât de mulțumiți, încât se pierd în variații fără temă. Greșelile dovedesc necunoștința drumului firesc al plămuirii artei. Cele trei meditații (*idee*, *formă*, *ritm*) întrunesc condițiunile esențiale ale unei

adevărate opere de artă. Fenomenul stil se naște printr'o astfel de armonie. Greșita înțelegere a personalității în artă, a specificului individualizat, a „amănuntului original“ este cauza atâtor decadente, degradări, denaturări ale artei europene. În afară de nerespectarea meditației în artă, consecința raționalismului, se greșește și în ierarhia firească: universal, individual; general, particular; colectiv, singular.

Arta e posibilă la oamenii umili, simpli, armonioși. Neștiut de oameni țaranul trage singur brazda. La coarnele plugului el vede linia dreaptă pe pământ, jumătatea de cerc a cerului, cercul roșu al soarelui și urmărește spiralele vântului de dimineață. Gândul său ia drumul acestor semne și crește cu ele. Priveliștea faptelor mari ale universului modelează pe măsura acestor fapte sufletul omului. Răsăritul, apusul, mersul soarelui, norii, furtuna, liniștea nopților, mersul stelelor, primăvara, toamna sunt fapte, care merită a fi înțelese; un țaran le înțelege; fiecare fir de grâu este o viață; el cunoaște într'adevăr nașterea și moartea deosebită a unui fir de altul. Țaranul simte după seceriș, cum suflă pământul și cum respiră în alt ritm. El știe și simte, că fiecare mișcare între luminile cerului este o adevărată mișcare. Numai trăind și cunoscând acestea, artistul plămădește. El are de învățat dela țaran, dela fire, dela tainele nescrise și nespuse...
Atunci nu va greși.

Dacă ceri unui țăran să-ți spună **Apusul**, el nu va descrie faptul cu obiectivitatea lui Flaubert, ci el va împrumuta inima sa inimii universale. Obiectivitatea țăranului nu face parte dintr'o personalitate, ci el culege datele din centrul principiului, din inima universului. Țăranul nu vede ca Flaubert consecințele unor exteriorități. Țăranul știe ce se petrece într'un apus de soare, necesitatea trecătoare a dispariției soarelui ca pricină a imperfecțiunilor sufletului omenesc. La apus țăranul vorbește dulce de moarte, de sufletul veșnic, de jertfă. Tâlcul e altul. Linia brazdei sau cercul soarelui s'ar părea, că nu sunt pentru țăran **o linie** sau **un cerc**. Nici realitatea vizuală nu există. Nici starea psihică din acea clipă nu schimbă faptul. Țăranul coboară simbolul direct din spirit și aduce într'astfel forma adevărată, ritmul și semnul adevărat al fenomenului.

Gândurile noastre pornesc din puncte greșit alese. Noi pornim dintr'un punct geometric, în loc să pornim dintr'un punct spiritual. Materia ne ocupă tot timpul lucrului, pentru că pornim din ea. Ar trebui aruncate uneltele obișnuite, să părăsim tehnica artelor actuale și să învățăm dela țăranii noștri frumosul. Vom asculta tainele lumii și universul ni se va arăta altfel, pentru că noi vom fi alții. Artiștii să meargă la munte și pe plaiuri, să privească fără să lucreze mii de apusuri, mii de răsărituri, mii de stele, să asculte vânt

tul și tunetul, să cunoască nașterea și moartea firului de iarbă și să se lovească cu țeasta de cer. Atunci vom părăsi un punct greșit. Din nevrednică arta va ajunge esențială, din timp vom privi în vecinicie. Îndemânarea artistului contemporan vine din obișnuința de a lucra cu materia. Dar îndemânarea nu minunează. Tot ce vine din spirit minunează și reazimă omul de rugă, de înfrățire, de dragoste, îl disolvă în unitate. Prelungirea spiritului în materie ne silește să apucăm calea ideilor. Ideile clare îndrumătoare oglindesc nemurirea chiar în meșteșugul atât de schimbător al artei.

S'A TIPĂRIT ACEASTĂ LUCRARE
ÎN ATELIERELE GRAFICE
„LUCEAFĂRUL“ S. A. DIN
BUCUREȘTI, ANUL 1938, ÎN
PATRU SUTE DE EXEMPLARE.